

Jacob, Margaret C., *Strangers Nowhere in the World. The Rise of Cosmopolitanism in Early Modern Europe* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, 187 blz., ISBN 0 8122 3933 4).

In de jaren zeventig van de achttiende eeuw verscheen in Amsterdam het spectatoriale tijdschrift *De Kosmopoliet, of Waereldburger*. Het kwam elke maandag uit en bevatte hoofdzakelijk theaternieuws en beschouwingen over buitenlandse literatuur. Het was toen voor het eerst dat de term kosmopoliet in de titel van een Nederlands boek of tijdschrift opdook. Daar mag echter niet uit afgeleid worden dat het kosmopolitisme in die dagen iets nieuws was. Integendeel zelfs, als we Margaret Jacob mogen geloven was het kosmopolitisme in die tijd – hoogtij van de Verlichting – juist een vrij algemeen en normaal verschijnsel geworden. En wie zou haar bestrijden? Diderot had al in 1751 in zijn *Encyclopédie* de kosmopoliet beschreven als iemand die nergens ter wereld een vreemdeling was en veel van zijn verlichte tijdgenoten waren inderdaad op hun eigen wijze ‘burgers van de wereld’. Aan de manier waarop deze open houding tegenover de buitenwereld in de vroegmoderne tijd is ontstaan, is *Strangers Nowhere in the World* gewijd. De auteur steekt daarbij niet onder stoelen of banken dat zij dat mede gedaan heeft omdat juist in de huidige tijd het ideaal van het kosmopolitisme onder druk is komen te staan – een ontwikkeling die zij zeer betreurt.

Het boek is geen overzicht van de geschiedenis van het vroegmoderne kosmopolitisme geworden. Zulke systematische overzichten zijn er al. Het boek is eerder een bundel essays waarin Jacob steeds een episode uit die geschiedenis bespreekt, zodanig gespreid dat de lezer toch een aardig beeld krijgt van de reikwijdte van het onderwerp. Ze doet dat vaardig, met grote kennis van zaken en aandacht voor zowel het detail als de grote lijn. Ze begint met de manier waarop in het achttiende-eeuwse Avignon (waar de paus nog heerste) elke poging om religieuze of culturele grenzen te overschrijden werd bestreden, vervolgt met een behandeling van de manier waarop alchemie en experimentele natuurwetenschap een kosmopolitische houding genereerden, bespreekt dan hoe de handelsbeurzen in Londen, Antwerpen en enkele Franse steden datzelfde deden, betoogt vervolgens hoe de vrijmetselarij in Bordeaux in het geheim een kleine kosmopolitische binnenwereld creëerde, en speculeert ten slotte over de verhouding tussen Engelse radicale en geheime politieke genootschappen in de jaren 1790 en de verspreiding van het kosmopolitische gedachtegoed. Behalve in het hoofdstuk over beurzen wordt in geen van de *case studies* de geschiedenis van de Lage Landen als zodanig behandeld – alhoewel deze streken in de geschiedenis van het kosmopolitisme makkelijk een centrale plaats hadden kunnen krijgen – maar er worden voldoende vergelijkingen met de geschiedenis van de Nederlanden gemaakt of voorbeelden ook uit deze contreien aangehaald om bespreking van dit boek in dit tijdschrift te rechtvaardigen.

Alle deelonderwerpen die in dit rijk gestoffeerde boek aan de orde komen dateren uit de tweede helft van de zeventiende en de achttiende eeuw. Een

goede verantwoording van die begrenzing in de tijd ontbreekt echter. Men zou kunnen beweren dat pas in de achttiende eeuw filosofen als Diderot en Kant een moderne omschrijving van de kosmopolitische houding hebben gegeven. Kosmopolitisme – door Jacob zonder verdere discussie omschreven als ‘the ability to experience people of different nations, creeds and colors with pleasure, curiosity and interest, and not with suspicion, disdain or simply a disinterest that could occasionally turn into loathing’ (1) – lijkt inderdaad kenmerkend voor het tijdperk van de (vroege) Verlichting. Maar Margaret Jacob behoort (in dit boek althans) niet tot de ideeënhistorische school in de cultuurgeschiedenis. Het zijn niet denkers die het idee ontwikkelen en vervolgens in de praktijk brengen, maar het zijn praktijken die geleidelijk het besef doen ontstaan dat vervolgens in een idee wordt omgezet. Het woord dat voortdurend in de analyses opduikt is ook ‘to emerge’: het kosmopolitisme is niet bedacht, het komt te voorschijn, verschijnt, ontstaat – onbedoeld meestal – uit gedrag. Wie op de beurs verscheen, was wel gedwongen met mensen uit heel andere landen en culturen om te gaan en zich in hun situatie te verdiepen – dat vereiste de handel nu eenmaal; evenzo vergde wetenschappelijk onderzoek contacten met mensen met heel verschillende achtergronden en religies. Pas in tweede instantie konden die voor handel en wetenschap noodzakelijke houdingen in bijvoorbeeld vrijmetselaarsloges omgezet worden in een positief ideaal – met alle sociale en religieuze begrenzingen overigens die aan de vrijmetselarij eigen waren (geen joden en niet al te revolutionair graag). Maar als de praktijk vooraf gaat aan het idee, waarom zou er dan vóór 1650 geen sprake kunnen zijn van kosmopolitisme? Vanaf het begin van de Reformatie werd er op ettelijke plaatsen in Europa noodgedwongen geëxperimenteerd met het samenleven van verschillende religies, en handel maakte een open houding tegenover andere culturen al noodzakelijk voor de bloei van de beurzen in Antwerpen en Londen. Ook de cultuur van het verzamelen – van vreemde objecten uit verre streken, of het nu om vogels, schelpen of kledingstukken ging – was al voor 1600 in heel Europa doorgedrongen. Mediëvisten zullen nog weer andere voorbeelden weten. Kortom, er wringt iets in het boek: de aangehouden beperking tot de tijd na 1650 zou vanuit ideeënhistorisch oogpunt heel begrijpelijk zijn, maar vanuit de sociaal-historische benadering die Jacob verkiest, is die beperking in de tijd juist arbitrair. Of moeten we ons om daar niet al te druk over maken en constateren dat het uiteindelijk draait om de overgang van praktijk naar idee, een overgang die wel degelijk plaatsgevonden heeft tussen 1650 en 1800? Al mogen we niet vergeten dat wij tegenwoordig – na de opkomst, heerschappij, ondergang én herrijzenis van het nationalisme – bij kosmopolitisme vaak aan iets anders denken dan indertijd Diderot en Kant.

Klaas van Berkel, Rijksuniversiteit Groningen

Blink, P. van den, *121 Rue de Lille. Nederland aan de Seine* (Amsterdam: Balans, 2007, 256 blz., €17,50, ISBN 978 90 50187 95 4).

Onder de Nederlanders die regelmatig de Franse hoofdstad aandoen, zullen er maar weinig zijn die het Institut Néerlandais niet kennen. Het rijzige gebouw in de rue de Lille, om de hoek van de Assemblée Nationale, de Franse Tweede Kamer is inmiddels vergroeid met het Parijse culturele landschap. De verbondenheid met de Franse geschiedenis blijkt ook uit het achterhuis van het instituut: het Hôtel Turgot. Dit is vernoemd naar de beroemde minister die onder Lodewijk XVI vergeefs probeerde de financiële huishouding van de staat op orde te krijgen. Het Nederlands instituut is dus een gebouw met een illustere geschiedenis, op een beroemde plek.

Nederland aan de Seine vertelt de geschiedenis van dit instituut. Aanleiding is het 50-jarige bestaan, in 2007. De auteur, Pieter van den Blink, woonde zelf van 2000 tot 2005 in Parijs. Hij werkte er als zelfstandig journalist voor onder meer *Trouw*. Dat Van den Blink van oorsprong neerlandicus is, is te merken. De verhaallijnen zijn gepolijst, Van den Blink beschouwt de geschiedenis als een toneelstuk, met hoogte- en dieptepunten, en zijn vloeiende pen zuigt de lezer door het onderwerp.

Van den Blink heeft zijn biografie gekruid met wonderlijke anekdotes. Zoals die over de aankomst van Sinterklaas: Parijzenaars keken verbaasd toe toen de goedheiligman in december 1974 voet aan wal zette en vervolgens de tocht naar de rue de Lille maakte. Gelukkig bezwijkt deze studie niet onder dergelijke smeuge details. De auteur schetst heel evenwichtig de ontwikkeling van een klassiek instituut gericht op 'hoge' kunst naar een instelling waar ook moderne, controversiële en 'lage' kunstuitingen uit de hedendaagse Nederlandse maatschappij aandacht krijgen. Tentoonstellingen over Rembrandt worden afgewisseld met exposities van Willems politieke prenten, poëzie-avonden en discussies over politiek gevoelige kwesties zoals de slavernij. Onder de laatste twee directeuren (Henk Pröpper en Rudi Wester) heeft cultuur steeds meer een maatschappelijke invulling gekregen. En passant leren de Parijzenaars, die het instituut ook in steeds groter getale hebben leren kennen, dat Nederland meer is dan de klassieken uit de Gouden Eeuw, aangevuld met Vincent van Gogh, alléén.

Bij de oprichting in 1957 is het Nederlands Instituut een van de eerste buitenlandse culturele instellingen in Parijs. De doelstelling is tweeledig: de kennis van de Nederlandse cultuur in Frankrijk bevorderen en de banden tussen Fransen en Nederlanders verstevigen. Het Instituut is door de Nederlandse overheid opgericht, maar op initiatief van en met medewerking van kunstverzamelaar en autodidact Frits Lugt, vermaard vanwege zijn collectie pentekeningen van Rembrandt (ondergebracht in de Fondation Custodia). Lugt vatte in het interbellum het idee op de Nederlandse cultuur in Parijs een eigen huis te geven. Inspiratie ontleende hij aan de opening van het Maison Descartes, in 1933, in Amsterdam (destijds het eerste buitenlandse instituut in Nederland) en tijdens zijn verblijf in de Verenigde Staten gedurende de Tweede